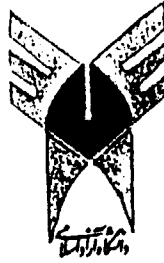

مرکز اطلاعات مدرک علمی ایران
تمپه مدرک

۱۳۸۰ / ۱۶ / ۲۵

مرکز اطلاعات مدرک علمی ایران
تمپه مدرک

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد شیراز

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
رشته: علوم سیاسی

عنوان:

بررسی علل مخالفت روسیه با گسترش ناتو به سمت شرق

013209

نگارش:

غلام قائدی

سال تحصیلی ۸۰-۱۳۷۹

۱- دکتر سید محسن ظریفکار فرد

۲- دکتر علی اکبر ایزدپرست

۳- دکتر عبدالحسین شاهکار

هیأت داوران

۲۹۱۸۹

تقدیم به:

پدر و مادر و همسر

و

آنانکه به سربانندی این

مملکت می اندیشند.

سپاسگزاری

به نام چاشنی بخش زبانها

حلاوت بخش معنی در بیانها

اینک که در پرتو عنایات حق تعالی نگارش
این رساله سامان یافت، بر خود لازم می‌دانم
ضمن سپاس به درگاه حضرت احدیت، از
اساتید فاضل و فرزانه جناب آقای دکتر
ظریفکار فرد و جناب آقای دکتر ایزدپرست که
راهنماییهای ارزشمند و خردمندانه ایشان در
جریان پژوهش حاضر روشنی بخش راه این
حقیر بوده است کمال تشکر و قدردانی را
داشته باشم.

از سوی دیگر، همفکری و همکاری همکاران
گرانقدرم آقایان؛ حق‌ب‌اعلی، عسکری‌نژاد و
اناری‌نژاد در انجام این تحقیق را ارج می‌نهم و
از پدر و مادر عزیزم بنخاطر الطاف و حمایت‌های
بی‌دریغشان؛ و از همراهان خوب و صمیمی‌ام
آقایان؛ نجابت، کریمدخت، رضایی، مؤمن
باقری و سایر عزیزانی که در مراحل مختلف
این پژوهش مشوق و یاریگر بنده بودند
صمیمانه سپاسگزاری می‌نمایم و از خداوند
منان توفیق همگی آنان را در تمامی عرصه‌های
زندگی آرزو مندم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده:
۲	مقدمه:
۷	بخش اول: پیشینه تاریخی سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو)
۸	۱-۱: ناتو قبل از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی
۸	۱-۱-۱: علل و زمینه‌های پیدایش و شکل‌گیری ناتو
۱۹	۱-۱-۲: ارکان سازمان پیمان آتلانتیک شمالی
۱۹	الف- شورای آتلانتیک شمالی
۱۹	۱- شورای وزیران
۲۰	۲- شورای دائمی
۲۰	ب - کمیته‌ی نظامی
۲۳	۱- فرماندهی عالی اروپا
۲۴	۲- فرماندهی عالی آتلانتیک
۲۴	۳- فرماندهی عالی مانس
۲۲	۴- گروه برنامه‌ریزی منطقه‌ای
۲۲	ج: دبیرخانه

- ۲۳ ۳-۱-۱: کارکرد سازمان پیمان آتلانتیک شمالی از پیدایش
- ۲۳ تا فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی
- ۲۸ ۲-۱: ناتو پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی
- ۲۸ ۱-۲-۱: اهداف و کارکرد ناتو پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی (پیشین)
- ۳۰ گفتار اول: مبارزه با بحران موجودیت
- ۳۰ ۱- اتخاذ استراتژی امنیتی جدید ناتو
- ۳۳ ۲- علایق سازمانی
- ۳۳ ۳- نیاز به گسترش همکاری بین کشورهای عضو
- ۳۴ گفتار دوم: کنترل و مدیریت بحرانها
- ۳۸ گفتار سوم: گسترش حوزه‌ی امنیتی
- ۳۸ الف- شورای همکاری آتلانتیک شمالی
- ۴۰ ب - طرح مشارکت برای صلح
- ۴۴ ۲-۲-۱: دیدگاه ایالات متحده آمریکا به جایگاه کشورهای اروپای غربی در ناتو
- ۴۹ بخش دوم: بررسی علل رویکرد ناتو به شرق و دلایل مخالفت روسیه
- ۵۰ ۱-۲: اهداف ناتو در گسترش به سمت شرق
- ۵۰ ۱-۱-۲: گسترش ناتو در راستای تأمین امنیت
- ۵۷ ۲-۱-۲: گسترش ناتو در راستای دستیابی به منافع اقتصادی
- ۶۱ ۲-۲: علل مخالفت روسیه با گسترش ناتو به سمت شرق

- ۶۱ ۲-۲-۱: تلقی روسیه از گسترش به مفهوم تهدیدی علیه امنیت روسیه
- ۶۱ گفتار اول: دلایل مخالفت
- ۶۱ الف: مسأله‌ی کالینینگراد
- ۶۲ ب: از بین رفتن مناطق حائل
- ۶۴ ج: گسترش ناتو در راستای کاهش اقتدار روسیه در نظام بین‌المللی
- ۶۸ د: توجه به روس‌های ساکن در جمهوری‌های خارج نزدیک
- ۷۱ گفتار دوم: اقدام‌های روسیه
- ۷۱ الف: اتخاذ دکترین هسته‌ای از سوی روسیه
- ۷۳ ب: راهبرد نگاه به شرق
- ۷۵ ۲-۲-۲: مخالفت روسیه به عنوان ابزاری در راستای دستیابی به منافع اقتصادی
- ۷۸ ۲-۳: علل تمایل کشورهای شرق برای عضویت در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی
- ۷۸ ۲-۳-۱: افزایش ضریب امنیتی
- ۷۸ الف: جمهوری‌های بالتیک
- ۸۰ ب: کشورهای اروپای شرقی
- ۸۱ ج: جمهوری‌های آسیای مرکزی و قفقاز
- ۸۴ ۲-۳-۲: دستیابی به منافع اقتصادی

۸۴	گفتار اول: عدم جذابیت اوضاع اقتصادی روسیه
۸۶	گفتار دوم: نیاز به حمایت و همکاری‌های اقتصادی با غرب
۸۶	الف: جلب سرمایه‌گذاری‌های خارجی
۸۷	ب: کاهش وابستگی به روسیه
۸۹	نتیجه‌گیری
۹۲	پیوست (اساسنامه سازمان پیمان آتلانتیک شمالی)
۹۷	منابع و مآخذ
۹۸	فهرست منابع فارسی
۱۰۸	فهرست منابع غیرفارسی
۱۰۹	چکیده به زبان انگلیسی

چکیده:

سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو)، پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پیمان ورشو با ایجاد نهاد جدیدی همچون "شورای همکاری آتلانتیک شمالی" و طرح "مشارکت برای صلح"، اقدام به گسترش این سازمان نمود. اعضای ناتو، معتقد بودند که پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی نه تنها فلسفه وجودی ناتو از بین نرفته است بلکه، تهدیدها متنوع تر و چند جانبه تر نیز شده است. بر همین اساس، وظیفه‌ی این سازمان، همواره آن است که حافظ امنیت اعضاء باشد.

از دیدگاه اعضای ناتو، کشورهای اروپای شرقی و جمهوری‌های بازمانده از فروپاشی شوروی، می‌توانند منشاء هر گونه بی‌ثباتی و بحران باشند. لذا ناتو بایستی جهت "کنترل بحران"، کشورهای مذکور را به تدریج به عضویت بپذیرد و آنها را در نظام امنیتی دسته‌جمعی خود، ادغام نماید.

روسیه نیز بشدت با گسترش این سازمان به شرق مخالفت می‌کند. چرا که از نظر روسیه، گسترش ناتو به سمت شرق در راستای کاهش اقتدار روسیه در نظام بین‌الملل، از بین رفتن مناطق حائل و هم‌مرزی ناتو با این کشور می‌گردد. از طرفی مسکو خواهان آن نیست تا زمینه‌ی نفوذ شرکت‌های آمریکایی و اروپایی (برای کسب امتیازهای اقتصادی) در مناطق پیرامونی روسیه بیشتر گردد. به همین جهت روسیه در تلاش است با اقدام‌هایی همچون اتخاذ استراتژی هسته‌ای و راهبرد نگاه به شرق، از گسترش ناتو به سمت شرق جلوگیری به عمل آورد.

مقدمه:

اساسنامه تأسیس "سازمان پیمان آتلانتیک شمالی" (ناتو)^۱ در چهارم آوریل سال ۱۹۴۹ میلادی در واشنگتن به تصویب رسید. این سازمان، متشکل از ۱۰ کشور اروپایی و دو کشور آمریکای شمالی^۲ بود پیدایش ناتو که محصول دوران جنگ سرد و نتیجه رقابت‌های دو بلوک شرق و غرب بود، پیمان همکاریهای دفاعی و نظامی بلوک غرب بود.

جنگ داخلی یونان در سال ۱۹۴۶ میلادی، ادعای شوروی در خصوص حاکمیت بر تنگه‌های بسفر و داردانل ترکیه در همان سال، محاصره برلین غربی و پیدایش کمینفرم در سال ۱۹۴۷ میلادی و کودتای کمونیستی چکسلواکی در سال ۱۹۴۸، میلادی، نقش مهمی در پیدایش این سازمان ایفا نمودند. ترس از توسعه‌ی نفوذ و قدرت اتحاد جماهیر شوروی و به تبع آن گسترش کمونیسم، از جمله مهمترین عوامل همگرایی اعضای ناتو در زمان پیدایش این سازمان، محسوب می‌گردند. به موجب ماده ۵ پیمان، اعضای ناتو اعلام نمودند که "حمله به هر یک از دولت‌های عضو را حمله به تمام اعضاء تلقی می‌کنند و اگر به کشوری حمله مسلحانه شود، هر یک از کشورهای دیگر با هر عملی که لازم بدانند به آن کمک خواهند کرد"^۳

دستیابی شوروی به بمب اتمی (۱۹۴۹ میلادی) و سپس بمب هیدروژنی (۱۹۵۳ میلادی) و موشکهای بالستیک قاره‌پیما (۱۹۵۷ میلادی) و واقعه بحران موشکی کوبا (۱۹۶۲ میلادی)، از مهمترین عواملی بودند که همواره تهدید اتحاد جماهیر شوروی را در دوه جنگ سرد به وضوح نشان می‌داد و اعضای ناتو به اهمیت این سازمان، برای تأمین امنیت خود پی بردند.

بر همین اساس کشورهای جدیدی نیز همچون ترکیه و یونان (۱۹۵۲)، آلمان غربی سابق (۱۹۵۵) و اسپانیا (۱۹۸۲)، به این سازمان الحاق شدند و تعداد اعضاء ناتو نیز به ۱۶ کشور افزایش یافت. گمان می‌رفت پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و همچنین انحلال پیمان ورشو در اوایل دهه‌ی ۱۹۹۰

^۱ - North Atlantic Treaty Organization (NATO)

- اعضای ناتو در سال ۹۴۹ میلادی عبارت بودند از: ایالات متحده، کانادا، بلژیک، فرانسه، کولزامبورگ، هلند (انگلستان، دانمارک، ایسلند، ایتالیا، نروژ و پرتغال)
- سرژ برشتین، بی‌یر میلازا، تاریخ قرن بیستم، جلد اول، ترجمه امان... ترجمان، مشهد: معاونت فرهنگی آستان قدس، چاپ اول ۱۳۷۱، صص ۵۷-۲۵۴.

میلادی، سازمان پیمان آتلانتیک شمالی نیز منحل گردد، ولی نه تنها چنین نشد، بلکه اعضای ناتو، قاطعانه خواهان ادامه حیات این سازمان در عصر پس از فروپاشی شوروی شدند. کشورهای عضو ناتو بر این اعتقاد بودند که در اساسنامه ناتو، هیچ ذکری از کشور شوروی نشده است و این سازمان بخاطر خطر اتحاد جماهیر شوروی پدیدار نشد که با اضمحلال آن نیز منحل شود.

بر همین اساس، پس از انحلال ورشو، نه تنها ناتو دچار بحران مشروعیت نگردید، که با ایجاد ساز و کارهای جدیدی، به تعریفی جدید از امنیت پرداخت. اعضای ناتو همگی مصمم بودند که پس از فروپاشی شوروی، نه تنها تهدیدها از بین نرفته‌اند که چندجانبه‌تر و متنوع‌تر نیز شده‌اند. از نظر آنها خاستگاه بسیاری از بی‌ثباتی‌ها و بحران‌ها، می‌تواند از سوی کشورهای اروپای شرقی و جمهوری‌های بازمانده از فروپاشی شوروی باشد. لذا بخاطر کنترل و مهار بحران‌ها، گسترش این سازمان به سمت شرق را لازم دانستند. در بخش اول تحقیق به اجمال پیرامون مباحث فوق بررسی خواهد شد.

در فصل اول بخش دوم نیز به علل رویکرد ناتو به شرق پرداخته خواهد شد. در این فصل به نقش مسائل امنیتی و اقتصادی و سهم هر کدام از آنها در گسترش ناتو به سمت شرق، مورد بررسی قرار خواهند گرفت. همچنین در فصل دوم (بخش دوم) نیز به دلایل مخالفت روسیه با گسترش ناتو پرداخته خواهد شد. پرسشی که در اینجا قابل طرح است و پرسش اصلی تحقیق را نیز شامل می‌شود آن است که؛ "دلایل مخالفت روسیه با گسترش سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) به سمت شرق چیست؟" براساس این پرسش، به بررسی ارتباط گسترش ناتو به سمت شرق با مواردی از قبیل؛ تضعیف موقعیت و اقتدار روسیه در نظام بین‌الملل، از بین رفتن مناطق حائل روسیه، هم‌مرزی ناتو با روسیه و ایجاد محدودیت برای این کشور و کاهش نفوذ مسکو در مناطق پیرامونی و کشورهای اروپای شرقی، پرداخته خواهد شد.

در فصل سوم (بخش دوم) نیز به عواملی که کشورهای اروپای شرقی و جمهوری‌های بازمانده از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، را متقاضی عضویت در ناتو نموده، به تفصیل مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در این فصل به نقش انگیزه‌های امنیتی و سپس نیازهای اقتصادی، پرداخته خواهد شد.

هدف از این تحقیق آن است که با پرداختن به زوایای مختلف مسأله‌ی گسترش ناتو به شرق و مخالفت روسیه با آن مشخص گردد که آیا، واقعاً تبعات "گسترش ناتو به سمت شرق" با امنیت ملی و منافع ملی روسیه در تعارض خواهد بود یا خیر؟ و از طرفی آیا مخالفت روسیه با تواناییها و امکانات فعلی این

کشور سنخیتی دارد؟ همچنین از آنجائیکه این تحقیق به یکی از مهمترین مسائل روز روابط بین‌الملل می‌پردازد، می‌تواند منبع خوبی برای دانشجویان رشته‌های علوم سیاسی و روابط بین‌الملل باشد و در ضمن بعنوان یکی از تحقیقات کارآ، می‌تواند بنوعی برای کارگزاران سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نقش مفیدی ایفا نماید.

در این تحقیق، علاوه بر پرسش اصلی که در بالا بدان اشاره گشت، پرسش‌های فرعی (دیگری که این پژوهش در راستای پاسخگویی بدانها می‌باشد)، عبارتند از:

۱- سازمان پیمان آتلانتیک شمالی به چه منظوری شکل گرفت و پدیدار گشت؟

۲- چرا سازمان پیمان آتلانتیک شمالی پس از انحلال پیمان ورشو منحل نگردید و تداوم یافت؟

۳- مهمترین علل گسترش ناتو به سمت شرق چه می‌باشد؟

۴- آیا مخالفت روسیه با گسترش ناتو به سمت شرق، ناشی از انگیزه‌های امنیتی است یا اقتصادی و

یا هر دوی آنها؟

۵- چه عواملی باعث تقاضای کشورهای اروپای شرقی و جمهوری‌های بازمانده از فروپاشی شوروی

برای عضویت در ناتو شده است؟

در این پژوهش فرضیات تحقیق، عبارتند از:

۱- سازمان پیمان آتلانتیک شمالی، طبق تعاریف جدید از شرایط جدید بین‌المللی و امنیت، حضور خود را جهت حفظ ثبات و صلح بین‌المللی و کنترل و مهار بحران‌ها، امری لازم می‌داند.

۲- ایالات متحده و کشورهای اروپایی عضو ناتو، انگیزه‌های متفاوتی از گسترش ناتو دارند. اروپایی‌ها عضویت کشورهای متقاضی را در ناتو، به معنای گسترش همگرایی بیشتر و به تبع آن گسترش دایره قدرت خود دانسته و از طرفی، ایالات متحده نیز معتقد است که ضمن گسترش ناتو، دایره سیادت و رهبری آمریکا بر مناطق بیشتری از جهان گسترش خواهد یافت.

۳- روسیه به دلایل مختلف امنیتی و اقتصادی، با گسترش ناتو به سمت شرق مخالف است.

۴- کشورهای متقاضی عضویت در ناتو جهت کسب امنیت سیاسی و اقتصادی و ترس از روسیه،

خواهان عضویت در ناتو هستند.

در این تحقیق، روش تحقیق، تحلیلی توصیفی است و تئوری تحقیق نیز "تئوری کارکردگرایی" می‌باشد. ابزار تحقیق نیز بصورت فیش برداری و مطالعه کتابخانه‌ای است.

اهمیت این تحقیق نیز آن است که هم اکنون مرحله‌ی نوینی پس از نظام دو قطبی ایجاد گردیده و ناتو می‌تواند نقش بسزائی در تحولات بین‌المللی ایفا نماید. لذا، شناخت ناتو می‌تواند ما را به شناخت صحیح‌تر نظام بین‌المللی رهنمون سازد.

در این تحقیق، منظور از شرق، کشورهای اروپای شرقی و همچنین کشورهای بازمانده از تجزیه شوروی (سابق) می‌باشد و حوزه‌ی زمانی پژوهش نیز از سال ۱۹۴۵ میلادی تا شروع سده‌ی بیست و یکم می‌باشد (زمانی بیش از ۵۵ سال).

تا کنون در کشور ما پیرامون عنوان پژوهش، منبع علمی مدونی (کتاب)، منتشر نگردیده و اکثریت مقالاتی نیز که به رشته تحریر در آمده‌اند، از جامعیت لازم برخوردار نیستند. البته این نکته نیز قابل ذکر است که مسأله‌ی گسترش ناتو به سمت شرق، عمری کمتر از یک دهه دارد. از جمله پژوهش‌هایی که در خصوص موضوع فوق صورت گرفته، می‌توان به؛ "روسیه و ناتو: نگرش روسیه به طرح گسترش ناتو به سوی شرق"، نوشته محمد حسن حبیب‌ا...زاده از دانشگاه شهیدبهشتی (کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل)، به راهنمایی دکتر عبدالعلی قوام در سال ۱۳۷۵ شمسی و "چالشهای جدید و تداوم ناتو پس از جنگ سرد" نوشته عزیز ا... رضایی گرمارودی، از دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران به راهنمایی دکتر حسین سیف‌زاده در سال ۷۷-۱۳۷۶ اشاره کرد.

در پژوهش نخست که تا سال ۱۹۹۷ میلادی، مسأله‌ی گسترش ناتو مورد توجه قرار گرفته است به بررسی دیدگاههای پارلمان، نظامیان و موافقان گسترش ناتو اشاره شده است. در پایان نیز، پژوهشگر به مذاکرات سال ۱۹۹۷ روسیه و ناتو پرداخته است که منجر به امضای "سند بنیادین توافق روسیه و ناتو" در پاریس می‌گردد. امروزه نمی‌توان بر مبنای سند بنیادین در خصوص روابط روسیه و ناتو به قضاوت صحیحی رسید. اگر چه موافقت نامه پاریس، مکانیسم‌های همکاری دو طرف را ترسیم نموده بود، و آینده‌ی مسالمت آمیز و دور از هر گونه اختلافی را هدف خود اعلام نموده بود اما جنگ کوزوو به ادامه همکاریهای طرفین

خط بطلانی کشید. هر چند که پژوهش فوق آغاز خوبی برای فعالیت‌های بعدی می‌باشد اما در صورت عدم توجه به مسائل و رویدادهای پس از سال ۱۹۹۷ میلادی، پژوهش دچار یک ضعف بنیادین خواهد بود.

در پژوهش دوم نیز به فلسفه‌ی وجودی ناتو پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی پرداخته شده و محقق معتقد است که تداوم ناتو پس از جنگ سرد، مستلزم وجود دشمنان فرضی دیگری بجای شوروی سابق می‌باشد. حوزه‌ی زمانی پژوهش اخیر نیز تا سال ۱۹۹۸ میلادی است. این پژوهش نیز هر چند یکی از پژوهش‌های موفق در خصوص ناتو می‌باشد، اما به مسأله‌ی گسترش ناتو به شرق چندان توجهی نشده است. چرا که در این دوران، اعضای ناتو با طرح مسأله‌ی گسترش به سمت شرق، کمک مؤثری به تداوم این سازمان پس از انحلال ورشو نمودند.

بخش اول

پیشینه‌ی تاریخی سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو)